

Białystok, dnia 17 maja 2018r.

Prof. zw. dr hab. Mirosława Melezini
Katedra Prawa i Administracji
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki
i Przedsiębiorczości w Łomży

Recenzja

**rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Teleszewskiej
pt. „Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec
kobiet”, Białystok 2018, ss. 328**

1. Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska podejmuje problematykę wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet. Jest to obszerne, liczące 328 stron opracowanie, zawierające 268 stron tekstu merytorycznego. Pozostała część obejmuje wykaz literatury, wykaz aktów prawa krajowego, wykaz dokumentów międzynarodowych oraz cztery kwestionariusze ankiety.

W przypadku rozprawy doktorskiej kwestią, która wysuwa się na czoło recenzji jest zagadnienie wyboru problemu badawczego (tematu rozprawy) i jego wagi. Od rozprawy doktorskiej oczekuje się bowiem, że będzie ona stanowić oryginalne rozwiązanie zagadnienia naukowego, a przy tym wykaże ogólną wiedzę teoretyczną Autora rozprawy w dziedzinie prawa (w przedmiotowej pracy w dziedzinie prawa karnego, w szczególności prawa karnego wykonawczego) i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Uważam, że problem badawczy został wybrany nadzwyczaj trafnie i bardzo dobrze nadawał się do przygotowania rozprawy doktorskiej. W założeniu rozprawa odnosi się do zagadnień związanych z modelem wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet i oceną jego funkcjonowania w praktyce. Już fakt, że praca dotyczy problematyki z zakresu prawa karnego wykonawczego, która nie tak często – jak w przypadku prawa karnego materialnego czy procesowego – jest podejmowana w opracowaniach monograficznych, zasługuje na uznanie. Dodatkowo, zakres rozważań obejmuje kwestie związane z postępowaniem ze skazanymi kobietami w warunkach izolacji penitencjarnej, który to problem jest niezwykle ważny rzeczowo i doniosły społecznie, chociażby w kontekście ochrony macierzyństwa kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Nie ulega też wątpliwości, że temat rozprawy jest interesujący.

Za trafnością wyboru tematu rozprawy przemawia także brak w najnowszym polskim piśmiennictwie karnistycznym monograficznego opracowania ukazującego problematykę

postępowania ze skazanymi kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności w świetle aktualnego stanu prawnego i co istotne – w świetle wyników badań empirycznych. Oczywiście w literaturze mamy wartościowe opracowania poświęcone kobietom pozostającym w izolacji penitencjarnej (np. prace zbiorowe: „Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998-2008”, red. I. Dybalska, Warszawa 2009, czy „Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności”, red. A. Matysiak-Błaszczak, Warszawa 2010), ale – jak wskazuje Autorka we wstępie rozprawy (s. 8-9) – odnoszą się one czy to do problematyki oddziaływań penitencjarnych, czy też do warunków odbywania kary przez kobiety, albo ukazują zagadnienie w aspekcie pedagogicznym. W świetle powyższego należy uznać, że przedłożona rozprawa doktorska stanowi w pewnym stopniu wypełnienie luki w polskim piśmiennictwie karnistycznym.

2. Rozległe pole badawcze zagadnienia wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet słusznie skłoniło Autorkę do wyraźnego zakreszenia ram pracy i skoncentrowania uwagi na problemach natury zasadniczej. Głównym zamierzeniem badawczym Autorka uczyniła poszukiwanie odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania: po pierwsze – czy obowiązujące regulacje dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet uwzględniają międzynarodowe standardy? i po drugie – czy model postępowania ze skazanymi kobietami w izolacji penitencjarnej jest realizowany w praktyce? (s.9). Autorka zasadnie przyjęła, że tak postawione zadanie badawcze pozwoli na weryfikację przyjętych hipotez badawczych w postaci twierdzenia, że „Obowiązujące regulacje uwzględniają międzynarodowe standardy dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet odbywających karę pozbawienia wolności” oraz, że „Model zakreślony przepisami kodeksu karnego wykonawczego jest realizowany w praktyce” (s.10). Dążąc do realizacji zamierzeń badawczych Autorka sformułowała też dalsze hipotezy szczegółowe powiązane z postawionymi kolejnymi pytaniami badawczymi.

Przyjęte założenia tematyczne o wymiarze teoretycznym i praktycznym oraz dobór poruszanych problemów należy uznać za prawidłowy. Co więcej, lektura recenzowanej rozprawy pozwala też odnotować, że Autorce udało się zrealizować wytyczone cele rozprawy i zweryfikować postawione hipotezy badawcze (s. 264-268).

3. Z punktu widzenia metodologicznego praca ma charakter złożony. Składa się z dwóch części: dogmatyczno-prawnej oraz empirycznej. Autorka stosownie do potrzeb ujęcia badanego problemu posługuje się różnymi metodami analizy naukowej. W części pierwszej – teoretycznej – posługuje się metodą normatywną, tj. analizy tekstu prawnego oraz metodą dogmatyczną – właściwą dla analizy wypowiedzi doktryny i judykatury. Dodatkowo, w pewnym zakresie wykorzystuje również metodę historyczną. W części drugiej pracy – empirycznej – posługuje się metodą statystyczną oraz metodą badań ankietowych. Dobór metod badawczych jest właściwy i dobrze świadczy o umiejętnościach badawczych Autorki.

Pozytywnie należy też ocenić stronę warsztatową rozprawy. Autorka opiera się na obszernej i dobrze dobranej literaturze przedmiotu. Lektura recenzowanej rozprawy dowodzi, że Autorka swobodnie porusza się w zebranych przez siebie materiale źródłowym. Pozytywnie należy też ocenić sposób prezentowania w rozprawie poglądów innych autorów, które przedstawiane są rzetelnie i z zachowaniem obiektywizmu.

Pod względem formalnym praca budzi pewne zastrzeżenia. Niestety redakcja opracowania i jego korekta nie jest staranna. W pracy występują dość liczne usterki, tj. błędy językowe, stylistyczne i literowe. Przykładowo można wskazać: na str. 11 zamiast cenzury czasowe Autorka pisze „cenzury czasowe”, a zamiast omówiono - „odmówiono”; na str. 80 Autorka pisze „Kluczową instytucję służącą indywidualizacji... jest klasyfikacji”; na str. 85 - „Podstawą klasyfikacja są badania”. Z kolei na str. 112 w zdaniu „Kobiety skazane za zabójstwo osób, od których doświadczały przemocy domowej (zabiły w afekcie, obronie własnej, czy też depresji)” - brak jest orzeczenia. Na str. 122 Autorka pisze „Kara ta polega na osadzeniu w pojedynczej celi oraz uniemożliwienie kontaktów...”, na str. 129 - „Należy zwrócić uwagę na §34 rozporządzenie w sprawie...”; na str. 239 - „Dziecko będzie kojarzyło rodzinę oraz miejscem, w którym spędzało czas z matką” i dalej na tej stronie „W razie konieczność opuszczenia przez dziecko...”; na str. 244 - „...kobiety odbywają pozbawienia wolności...”.

Trzeba też zwrócić uwagę, że Autorka analizując systemy odbywania kary pozbawienia wolności operuje w pracy wadliwym określeniem i zamiast posługiwać się ustawowym terminem „system programowanego oddziaływania” pisze „system programowego oddziaływania” (np. na str. 85, 86, 152, 195, 196, 203, 260, 263).

4. Struktura recenzowanej pracy jest poprawna i odpowiada tematowi rozprawy oraz przyjętym w pracy celom. Autorka podzieliła rozprawę na sześć rozdziałów, które poprzedzają Zagadnienia wprowadzające, a zamyka Podsumowanie. Wewnętrzny układ zagadnień tematycznych nie nasuwa zastrzeżeń. Został dokonany z zachowaniem porządku rzeczowego i logicznego, co tworzy spójną konstrukcję pracy. Daje to podstawę do formułowania ocen analizowanych problemów oraz budowania wniosków.

Trzy pierwsze rozdziały obejmują część dogmatyczno-prawną i przedstawiają aspekty prawnokarne wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet: w świetle standardów międzynarodowych (rozd. I), w ujęciu ewolucyjnym (rozd. II) oraz w świetle uregulowań kodeksu karnego wykonawczego i innych aktów prawnych (rozd. III). Trzy kolejne rozdziały składają się na część empiryczną pracy, która prezentuje dwa ujęcia badanego problemu. Pierwsze ujęcie przedstawia populację kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w świetle danych statystycznych (rozd. IV), drugie – ukazuje problemy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet w świetle wyników badań ankietowych (rozd. VI). Drugie ujęcie zagadnienia

poprzedza prezentacją metody badań i charakterystyka badanej populacji (rozdz. V).

Treść rozprawy odpowiada jej tytułowi.

5. Rozważania merytoryczne Autorka rozpoczyna od syntetycznych ale jednocześnie treściwych uwag poświęconych wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet w świetle standardów międzynarodowych (rozdz. I). Pozwoliło to Autorce uzyskać płaszczyznę odniesienia dla oceny i weryfikacji przyjętej w pracy hipotezy badawczej. Autorka analizie poddała instrumenty regionalne, które bezpośrednio odnoszą się do szczególnej sytuacji kobiet w więzieniu, w tym matek przebywających w więzieniu wraz z dziećmi, czy kobiet nosicielek wirusa HIV, bądź chorych na AIDS. Z licznych interesujących kwestii Autorka zwróciła uwagę na wypracowane standardy dotyczące kobiet w ciąży odbywających karę pozbawienia wolności.

Rozdział II pracy poświęcony jest ewolucji modelu postępowania z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności w polskim prawie karnym. Autorka w oparciu o bogatą podstawę bibliograficzną ukazuje przemiany postępowania ze skazanymi kobietami pozostającymi w warunkach izolacji penitencjarnej w okresie międzywojennym, następnie w latach 1944 – 1969 oraz w latach 1970 – 1997. I chociaż rozważania Autorki zasadniczo przedstawiają obraz przemian, to nie wydaje się właściwe przyjęcie cezury czasowej łączącej okres PRL-u i III Rzeczypospolitej (lata 1970 – 1997). Uważam, że można było rozdzielić materię tego rozdziału i osobną uwagę poświęcić m.in. projektowanym zmianom, zwieńczonym uchwaleniem kodeksu karnego wykonawczego w 1997r. Jest to tym bardziej uzasadnione, że stosunkowo dużo uwagi poświęca Autorka rozważaniom na temat propozycji zmian dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet. W rezultacie, w podsumowaniu wywodu historycznego dotyczącego lat 1970 – 1997 (s. 74) Autorka wyakcentowała dwie zmiany wprowadzone przez tymczasowy regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności z 1974r. i jego nowelizację z 1981r., pomijając zmiany wprowadzone na mocy regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności z 1989r., które zapoczątkowały reformy modelu postępowania ze skazanymi kobietami, zwłaszcza kobietami w ciąży oraz matkami małoletnich dzieci, o czym pisze Autorka na str. 62 – 63.

W rozdziale III rozprawy Autorka charakteryzuje model postępowania z kobietami odbywającymi karę pozbawienia wolności w świetle aktualnie obowiązującego stanu prawnego. Rozważania rozpoczyna od analizy celu wykonywania kary pozbawienia wolności, sformułowanego w art. 67§1 k.k.w., słusznie akcentując, że wskazany cel odnosi się do wszystkich skazanych, a więc także do kobiet (s. 75). Niedosyt budzi jednak pominięcie w tym miejscu rozprawy problematyki dotyczącej zasady humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej skazanego, która jest treścią art. 4 k.k.w. i ma zastosowanie w szczególności przy wykonywaniu kary pozbawienia wolności, choć oczywiście dotyczy wykonywania wszystkich kar i środków reakcji karnej. Zabrakło także wskazania i omówienia zwłaszcza art. 41 ust. 4 Konstytucji RP, który

stanowi, że „Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny”. Problem humanitarnego traktowania każdej osoby pozbawionej wolności znajduje także odzwierciedlenie w licznych aktach prawa międzynarodowego, w tym w Europejskich Regulach Więziennych. Tymczasem Autorka kontekst konstytucyjny wykonywania kary pozbawienia wolności przedstawia w dwóch zdaniach przy okazji omawiania statusu skazanej (s. 92), a zasadę humanitaryzmu – w jednym zdaniu (s. 93).

W dalszych wywodach rozdziału III Autorka omawia zagadnienie klasyfikacji skazanych, której jednym z kryteriów ustawowych jest płeć, charakteryzuje systemy wykonywania kary pozbawienia wolności, omawia status prawny kobiet pozbawionych wolności, analizuje środki oddziaływania penitencjarnego, a także podnosi problemy opieki medycznej. Analizując środki oddziaływania penitencjarnego Autorka zasadnie podkreśla istotne znaczenie pracy jako środka aktywizacji skazanych (s. 101 – 105) oraz kontaktów z rodziną oraz światem zewnętrznym (s. 108). Rozważania Autorki w tej części rozprawy są szczególnie interesujące. Niewątpliwym ich walorem jest częste odwoływanie się Autorki do praktyki konkretnych zakładów karnych i stosowanych w nich środków oddziaływania. Warto też podkreślić, że analiza została oparta na bogatej literaturze przedmiotu.

Na marginesie trzeba zwrócić uwagę na powołany na str. 84 art. 88§5 k.k.w., który został uchylony przez ustawę z 10.09.2015r. Niemniej Autorka trafnie zauważa, że w zakładzie karnym typu zamkniętego odbywają karę pozbawienia wolności skazane na karę dożywotniego pozbawienia wolności oraz na karę 25 lat pozbawienia wolności, co wynika obecnie ze znowelizowanego na mocy wskazanej wyżej ustawy art. 88§3 pkt 2 k.k.w.

Kolejna część rozprawy oznaczona jako rozdział IV przedstawia obraz kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w świetle danych statystycznych Centralnego Zarządu Służby Więziennej za lata 1999 – 2016. Autorka analizuje kolejno: udział kobiet wśród ogółu skazanych odbywających karę pozbawienia wolności, strukturę przestępstw popełnionych przez kobiety oraz wymiar orzeczonych kar pozbawienia wolności, które odbywają kobiety. Prezentowane rozważania są wyraźnie pogłębione. Ich ilustrację stanowią zestawienia statystyczne ujęte w bardzo czytelnych i starannie opracowanych tabelach. W recenzji nie jest oczywiście celowe referowanie wyników badań i omawianie wszystkich istotniejszych i trafnych spostrzeżeń Autorki. Pewnych uwag wymagają jednak ustalenia Autorki dotyczące struktury przestępstw popełnionych przez kobiety. Zdaniem Autorki wśród skazanych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności najliczniejszą grupę stanowią kobiety skazane za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, w tym za zabójstwo (s. 142). Z danych zamieszczonych w tabeli 6 wynika natomiast, że najliczniejszą grupę stanowią kobiety skazane za przestępstwa przeciwko mieniu, np. w 2016r. liczba bezwzględna wynosiła 1384, podczas gdy za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu wynosiła 627, w tym 447 kobiet

odbywało karę pozbawienia wolności orzeczoną za przestępstwo zabójstwa. Zastrzeżenia budzi też wniosek Autorki, „iż polskie zabójczynie nie są karane surowo” (s. 151). Żadną miarą tezy tej nie da się wyprowadzić z analizy danych statystycznych.

W rozdziale V Autorka przechodzi do prezentacji metody przeprowadzonych badań ankietowych w Zakładzie Karnym w Krzywańcu oraz charakterystyki badanej populacji, wzbogaconej o wyniki badań akt osobo-poznawczych. Charakterystyka badanej populacji jest wnikliwa. Poczynione ustalenia zostały ujęte w ponad 20 tabelach, które są bardzo przejrzyste i ułatwiają śledzenie wyводу Autorki. Dopełnieniem tej części pracy jest zamieszczona krótka charakterystyka funkcjonariuszy służby więziennej.

Rozdział VI stanowi zasadniczą część rozprawy, poświęconą wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet w świetle wyników badań. Ze względu na znaczące ustalenia badawcze ma ona istotną wartość, zwłaszcza że Autorka przeprowadziła szeroko zakrojone badania ankietowe wśród 181 kobiet, w tym 14 kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, a przebywających w zakładzie wraz z dziećmi, oraz badania aktowe dotyczące 116 kobiet. Rozważania Autorki koncentrują się wokół postawionych hipotez badawczych oraz pytań szczegółowych, które zostały poddane weryfikacji. Obejmują bogactwo problemów, takich jak np. klasyfikacja skazanych, systemy wykonywania kary pozbawienia wolności, stosowane środki oddziaływania, status skazanych, warunki i tryb kierowania kobiet do Domu Matki i Dziecka funkcjonującego przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu, uprawnienia skazanych kobiet w ciąży i przebywających w DM i DZ, kontakty dziecka z matką w warunkach izolacji penitencjarnej. Autorka rzetelnie i starannie referuje wyniki badań i co istotne, jednocześnie konfrontuje uzyskane wyniki badań z wynikami badań innych autorów, co pozwoliło Autorce na szersze spojrzenie na analizowane kwestie. Jest to niewątpliwie bardzo dobrze zaprojektowana i zrealizowana część rozprawy, o bardzo dużych walorach poznawczych.

Rozprawę zamyka syntetycznie ujęte podsumowanie, w którym Autorka, na podstawie dokonanej analizy, prezentuje najważniejsze wnioski i postulaty de lege ferenda. Odnosi się także do sformułowanych we wstępie rozprawy hipotez badawczych, co oznacza rozwiązanie postawionych przez Autorkę problemów badawczych.

Oceniając całość rozprawy doktorskiej pragnę wyrazić opinię, że recenzowana praca zasługuje na pozytywną ocenę. Jest to wartościowe opracowanie, które daje pogłębiony obraz badanego problemu. Pomimo pewnych słabszych stron pracy jej walory zdecydowanie przeważają nad niedostatkami. Na podkreślenie zasługują w szczególności dokonane przez Autorkę samodzielne ustalenia badawcze, które oceniam bardzo wysoko.

Konkludując, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Magdaleny Teleszewskiej stanowi

oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje jej ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie prawa, w szczególności prawa karnego wykonawczego, jak też umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Zatem spełnione zostały wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2014r., poz. 1852 ze zm.).

